

מאבקם של אסירי ציון

איני זוכר מתי ובאילו נסיבות התחלנו לכנות כ"אסירי ציון" את היהודים שנאסרו, נשפטו ובילו שנים בבתי-סוהר, במחנות ובגירוש, בשל היותם ציונים בהשקפתם או שנחשדו בפעילות ציונית. הגדרה זו נכנסה במהירות רבה ללקסיקון המאבק והיתה מקובלת גם על כלי התקשורת. בארצות-הברית יזמו אמנם חברי "ארגון הפרופסורים למען יהודי ברית-המועצות" את השימוש במונח "אסירי מצפון" (Prisoners of Conscience), אך הגדרה זו לא היתה קבילה עלינו משום שהיה חסר בה הדגש על ייחודיותו של המאבק.

מאז שירד מסך הברזל על ברית-המועצות שלאחר מלחמת העולם השנייה, נאסרו בה יהודים יחידים או בקבוצות, שהואשמו בלאומנות בורגנות וציונות. על מאסרים אלה נודע לנו רק במחצית השנייה של שנות החמישים. בימים ההם, בימי שלטונו של חרושצ'וב, התחילו לשוב מהמחנות אסירים פוליטיים שסיפרו, בין השאר, על "אסירי ציון" שפגשו, וביניהם יהודים מן המדינות הבלטיות ומבסרביה לשעבר. יהודים אלה, מאזורים שצורפו לברית-המועצות ערב מלחמת העולם השנייה ובמהלכה, נאסרו והוגלו בשל השתייכותם לארגונים ולמפלגות ציוניות.

בתגובה לקבלת-הפנים הנלהבת שערכו יהודי מוסקבה ב-1948 לגולדה מאיר, הנציגה הדיפלומטית הראשונה של ישראל בברית-המועצות, פתחו השלטונות הסובייטים בגל של מאסרים. במשך השנתיים שפעלתי במוסקבה (1953-1955) לא הצלחתי לגלות מהם ממדיו האמיתיים של גל המאסרים, שעל-פי השמועה התרחש לאחר הפגנת האהדה של סתיו 1948. רבים מיהודי מוסקבה ידעו לספר על המאסרים, אך איש מהם כמעט ולא הכיר אישית מישהו שנאסר. נפוצה שמועה שהמאסרים נערכו לאחר שלידי הק.ג.ב. נפלה רשימה של יהודים שביקשו לעלות לישראל, רשימה שהיתה מצויה כביכול בשגרירות ישראל. לסיפור זה כמובן שלא היו לא ידיים ולא רגליים.

לא יכולתי להשתחרר מן הרושם שפרשת "גל המאסרים" נופחה עד מאוד, שכן כמעט ולא נמצאו לה הוכחות. לכן סביר להניח שהק.ג.ב. ערך אמנם מאסרים, אך בעיקר הפריח שמועות על היקפם הגדול ובדה את הסיפור על הרשימות של גולדה כדי להרתיע את היהודים מיצירת מגע עם שגרירות ישראל.

במחצית השנייה של שנות השישים, כאשר גברה הפעילות הציונית ושליחינו הספיקו לקשור קשרים הדוקים יותר עם הפעילים בברית-המועצות, נודע לנו שכמה מהדמויות המרכזיות שביניהם היו בעבר "אסירי ציון", הצטרפו לפעילות ציונית לאחר ששוחררו מהמחנות ומבתי-הכלא. הם עסקו בעיקר בהסברה ציונית, בפרסום מכתבי מחאה, בארגון משלחות למוסדות השלטון ולבסוף גם יצרו

קשרים עם עיתונאי חו"ל במוסקבה. השלטונות החליטו להיפטר מ"אסירי ציון" אלה ובק.ג.ב. העדיפו, כנראה, שלא להסתבך במאסרים ובמשפטים עם "הפושעים הפוליטיים" הוותיקים, הקשוחים והמנוסים, ובמקום זה לשים מאחורי סורג ובריח דווקא פעילים חדשים וחסרי נסיון, שקל יחסית לטפל בהם. לשיטת הק.ג.ב. אפקט ההפחדה היה יעיל כלפי הפעילים החדשים פי כמה מאשר כלפי הוותיקים. בסוף שנות השישים ובתחילת שנות השבעים עלו ארצה כמה מ"אסירי ציון" הוותיקים וביניהם ויליה סויצ'נסקי, מאיר גלפנד ודוד חבקין המוסקבאים, טולה רובין המינסקאי ויוסף יענקלביץ' מקישינייב ומאוחר יותר מריגה, שאותם פגשתי בשובי מוויינגוטון.

השהייה הממושכת במחנות ובבתי-הכלא או שהיא שוברת את רוחם ואת חוסנם המוסרי של האסירים או שהיא מחשלת ומחזקת אותם. "אסירי ציון" שלנו היו יהודים מחושלים ובריאים ברוחם. הם היו רציניים בהתייחסותם לדבריהם, לא הירבו בפרזיולוגיה ראוותנית, דייקו במידע שמסרו והערכותיהם נשמעו שקולות ומחושבות.

היה הבדל רב בין "אסירי ציון" הוותיקים, ששבו לפעילות ציונית, לבין אלה שנאסרו לאחר ההשתלטות הסובייטית על אוקראינה המערבית, מולדזביה והארצות הבלטיות, בחשד שהשתייכו לפני המלחמה לארגונים ולמפלגות ציוניות. רבים מביניהם עלו ארצה בשנות ה-70. בקרבם היו דוברי עברית לא מעטים וכמעט כולם דיברו יידיש. לרבים מהם היו גם קרובים בארץ. עם עלייתם הקימו את ארגון אסירי ציון שקיבל הכרה רשמית מממשלת ישראל ומהסוכנות היהודית. הארגון הצליח להשיג להם הטבות כלכליות מסוימות ומעמדם הוכר רשמית. ב"נתיב" תמכנו, כמובן, בהענקת הטבות אלה כשהנושא הועלה לדיון במשרדי הממשלה.

עד סוף שנת 1972 נערכו בברית-המועצות 20 משפטים נגד פעילי העלייה. במשפטים אלה, שהתנהלו בקייב, בלנינגרד, בריגה, בקישינייב, בצ'רנוביץ, בחרקוב, בסברדלובסק, באושסה ובמוסקבה, נדונו למאסר במחנות ובבתי-סוהר כ-50 איש ואשה. מהם 14 נדונו לתקופות מאסר של בין 8 ל-15 שנים. גזרי דין פחות חמורים כללו עונשי מאסר לתקופות של בין שנה לחמש שנים.

בסוף שנת 1972 היו כלואים במחנות ובבתי-כלא כ-40 אסירי ציון. מאז ועד סוף שנות ה-70 לא ירד מספרם של "אסירי ציון" מתחת לשלושים. במקום כל אסיר ששוחרר נמצאו "פושעים" חדשים שהושמו בין הסורגים. כמה אסירים ששוחררו, נידונו מחדש והוגלו לתקופות שונות, בטרם יכלו לשוב אל משפחותיהם.

את המאבק על שחרור אסירי ציון ראיתי כאחת המשימות החשובות ביותר של "נתיב". לאחר המאבק הזרמטי סביב משפט לנינגרד הראשון, אשר הסעיר את דעת הציבור במערב, נעשה קשה הרבה יותר לעורר תשומת לב למשפטים "קטנים" יותר של אסירים בודדים. הצעתי, לפיכך, לפזר את המערכה על-פני מדינות רבות ככל האפשר. שליחינו, בתאום עם יהודי המקום, ובעיקר עם הוועדים שהיו פעילים במאבק, דאגו לגייס אישים בעלי השפעה, חברי פרלמנט ומדינאים, שיאמצו אסיר זה או אחר ויפעילו בעניינו לחץ על הסובייטים, פעולות

מסוג זה ננקטו עוד במהלך המשפטים, הגם שהסובייטים התאמצו ככל האפשר לנהל את המשפטים בשקט, וערכו את רובם בדלתיים סגורות. גייסנו במערב עורכי-דין, כדי שיגיעו לברית-המועצות באשרות תייר, ושם יתבעו להיות נוכחים במהלך המשפט, לא כדי לשמש סניגורים לנאשמים, אלא כדי לבחון אם אכן מתקיים משפט הוגן. הגם שהסובייטים הגיבו בסירוב מוחלט לנסיונות עורכי הדין להיות נוכחים במשפטים, הצליחו עורכי הדין ליצור קשר מייד עם קרובי הנאשמים ועם ידידיהם, עודדו והדריכו אותם, ובשובם למערב הביאו לידיעת הציבור הרחב את דבר העוול המשפטי שנעשה. כך השגנו שתי מטרות - הבהרנו לפעילים שאנו מתייצבים מאחוריהם והעלנו את הנושא לכותרות. "אסירי ציון" לא שוחררו, כמובן, בעקבות "תרגילים" אלה, ובדרך-כלל נדרשה התערבות "מבחוץ" ששימשה מנוף לפעילות, שגם היא לא ריככה את קשיחותם של הסובייטים.

חרף כשלוננו בשחרור מוקדם של "אסירי ציון", המשכנו בפעולות למענם, מכיוון שבמקרים רבים העניקה פעילותנו מידה מסוימת של הגנה לאסיר מפני התנכלויות שלטונות בתי-הכלא. ייחסנו חשיבות מרובה גם לפרסום מרבי למאמצים הנעשים במערב למען האסירים. אסירים שהשתחררו ועלו לארץ, סיפרו שהיו מקרים שפרסומים שכאלה הגיעו, למרות הכל, לידיעת האסיר ועודדו את רוחו. כמה מהם סיפרו זאת מנסיונם האישי. היו לי אמנם ספיקות בעניין זה, אך משום שרציתי בכל זאת להאמין שהפעילות במערב מקלה את סבלם, התעקשתי להמשיך במאמצים למען האסירים, גם אם השתמשתי בנימוק זה בכל פעם שהיאוש החל מקנן אצל ידידנו במערב.

המאבק למען "אסירת ציון" רייזה פלטניק, הוליד, כפי שכבר סיפרתי, את הקמתה של קבוצת "ה-35" בלונדון. חילוקי הדעות שהיו לנו עם נשות "ה-35", היו בין השאר בשאלת האמינות בפרסום ובהסברה. אנחנו גרסנו שיש לדבוק בעובדות בכל תנאי. ימים אחדים לאחר שחרורה של רייזה ועלייתה לישראל, סעדתי צהריים בירושלים עם ציר הפרלמנט הבריטי, גרוויל ג'אנר. גרוויל היה פעיל עד למאוד במאבק ועמד איתנו בקשר הדוק. כאשר הצטרפה לארוחה רעייתו, היא היתה נרגשת מאוד. היא סיפרה שזה עתה פגשו ברייזה פלטניק, שהיתה אמורה להופיע כעבור ימים אחדים במסיבת עיתונאים בלונדון בחסות "ה-35". "והנה", אומרת הגברת ג'אנר, "אני פוגשת את רייזה והיא בריאה וחסונה, נראית ממש כמו ספורטאית", בעוד שהיא ציפתה לפגוש אשה מסכנה שבריאותה רופפת והיא כמעט עיוורת, כפי שתיארו אותה "ה-35" במסע ההסברה לשחרורה. "ה-35" היו כה מאוכזבות ונדהמות מפגישתן עם רייזה עד שנאלצו לבקשה שלכל הפחות תרכיב משקפיים במסיבת העיתונאים, כדי שאיש לא יפקפק במסכנותה.

שנה אחר שנה נמשכה הפעילות למען אסירי ציון ונכנסה כבר לשיגרה עד פרשת המאסר והמשפט של אנטולי שרנסקי, שהואשם גם בריגול למען ארצות-הברית.